

Заїка Віталій. Гендерний аспект соціально-психологічної адаптації учасників антитерористичної операції до умов мирного життя

В статті розглядається проблема соціально-психологічної адаптації учасників АТО до умов мирного життя. На основі проведеного емпіричного дослідження з використанням психодіагностичного інструментарію проаналізовано гендерні особливості її прояву.

Ключові слова: антитерористична операція (АТО), адаптація, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), гендер, маскулінність, фемінність, копінг-стратегії, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО на 2 квітня 2018 року статус учасників антитерористичної операції отримали близько 329,5 тисяч військових Збройних сил України, Нацгвардії, МВС, СБУ та волонтерів. При цьому значну кількість з них складають і жінки, які нарівні із чоловіками, виконують бойові задачі та несуть нелегку військову службу. При їх демобілізації та поверненні додому вони стикаються з багатьма аспектами соціально-психологічної адаптації до умов мирного життя, які недостатньо розглянуті в літературі з урахуванням гендерних особливостей [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічні аспекти адаптації стали предметом дослідження таких психологів, як О.О. Бодальов, Г.О. Бала, Л.П. Гримак, О.М. Леонтєв, А. Налчаджян, С.Л. Рубінштейн та ін. За кордоном вивчалися соціально-психологічні особливості учасників війни у В'єтнамі, Кореї, Іраку, Югославії, Чечні, Афганістані та інших країнах світу.

Формулювання мети статті. На основі аналізу проблеми соціально-психологічної адаптації учасників АТО до умов мирного життя виявити та охарактеризувати гендерні особливості її прояву.

Виклад основного матеріалу. Загалом, адаптація (від лат. *adapto* – пристосовую) визначається вченими як зміна самого себе (настанов, рис характеру, стереотипів поведінки тощо) відповідно до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення. Існують такі механізми соціально-психологічної адаптації особистості: 1) когнітивний що включає всі психічні процеси, пов'язані з пізнанням: відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, уява і т.п.; 2) емоційний, що включає в себе різні моральні почуття і емоційні стани; 3) практичний, поведінковий, що пропонує певну спрямовану діяльність людини в соціальній практиці. В залежності від цього учасники бойових дій повинні зуміти переосмислити та пережити те, що відбувалося з ними в умовах бойових ситуацій та сформувані практичні навички існування в умовах мирного життя [1; 2; 3].

Гендер (англ. *gender* – “стать”, від лат. *genus* – “рід”) – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття “чоловік” і “жінка”, психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей. Гендерні особливості учасників бойових дій відрізняються в залежності від домінування у них вираження маскуліних або фемініних рис характеру. Як зазначають вчені, психологічна маскуліність значною мірою пов'язана з індивідуалізацією особистості, тобто розвитком її від залежності (від середовища) до автономності, від конформності до вільного самовизначення. Становлення індивідуальності пов'язане з розвитком самосвідомості й волі. Це відбувається тоді, коли людина усвідомлює себе як представника певного історичного часу, спадкоємця певних культурних традицій, носія тих чи інших обдарувань і неповторних поворотів людської долі. У цій «універсальній» унікальності вона приймає своє життєве завдання, визначає покликання, в якому бачить переконливе звертання духовного світу тільки до неї [5].

Психологічна фемінність пов'язана з децентрацією особистості, тобто зміщенням мотиваційно-ціннісної домінанти з егоцентричних і групоцентричних прагнень на універсально-милосердні та альтруїстичні. Причому децентрація базується на неусвідомлюваних процесах, виявляється безпосередньо в почуттях та бажаннях і не підлягає прямій вольовій регуляції. Відтак, децентрація відображає психологічну реальність філософського трактування розвитку душі (здатності до співпереживання та любові) як домінанти жіночого принципу [5].

В експериментальному дослідженні прийняло участь 120 досліджуваних (чоловіків та жінок) експериментальної групи, які перебували в умовах соціально-психологічної адаптації до умов мирного життя, віком від 22 до 49 років, та мали статус учасників АТО. Дослідження проводилось в Комунальному закладі "Полтавський обласний клінічний госпіталь для ветеранів війни" Полтавської обласної ради протягом 2017 року [3].

На першому етапі експериментального дослідження ми відібрали досліджуваних чоловічої та жіночої статі, які перебували в зоні АТО, мали статус учасників бойових дій та проходили заходи соціально-психологічної реабілітації з метою визначення гендеру опитуваних. На другому етапі експериментального дослідження ми провели психодіагностичні методики на досліджуваних з уже визначеними гендерними особливостями та порівняли отримані результати.

Так, за допомогою «Карти діагностики ознак ПТСР (військово-психологічні обставини і наслідки)», було з'ясовано, що більшість опитаних учасників бойових дій є чоловіками (60%), а менше – жінками (40%). При цьому з них 80% мають вищу освіту а 20% – середню, або середньо спеціальну. 75% опитаних учасників бойових дій працевлаштовані, а 25% безробітні або ж є непрацевдатними у зв'язку з інвалідністю. Порівну у опитуваних, як є своя сім'я (50%), так її і немає, або ж вони перебувають у стані розлучення (50%).

З них 10% зверталось до психолога раніше задля вирішення своїх особистісних проблем, пов'язаних з адаптаці-

єю та пристосуванням до змінених умов життя. 80% опитаних мають шкідливі звички, серед яких – куріння, вживання алкоголю та марихуани, ненормативна лексика та ін. При цьому 80% опитаних учасників бойових дій перебували в зоні АТО до 1 року, а 20% – більше року. Було встановлено, що у 75% опитаних протягом перебування в зоні АТО були поранення та контузії, всі 100% досліджувані потрапляли під обстріли, 90% з них були свідками небезпечних для життя ситуацій чи відчували страх чи жах.

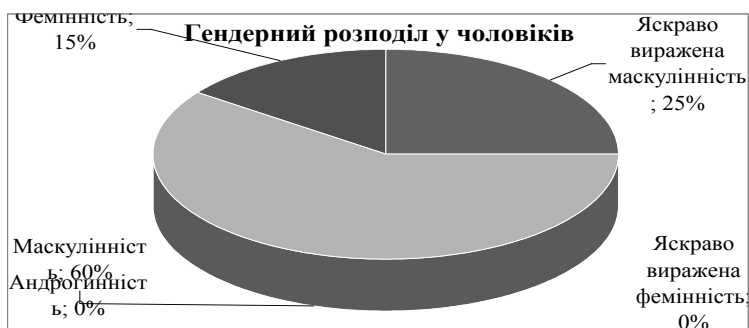

Рис. 1. Показники розподілу гендерних особливостей у чоловіків експериментальної групи

Як зазначають комбатанти, у всіх 100% після АТО змінився або погіршився емоційний стан, який характеризується тим, що у 75% погіршився сон, у 65% погіршилась пам'ять, у 55% погіршилась увага, у 35% підвищилась втомиюваність, у 25% спостерігається підвищення напруження, неможливість всидіти на одному місці, у 20% розмови на тему війни викликають важкі відчуття, у 15% присутнє відчуття образи після АТО на когось або на щось, у 30% підвищилась агресія в побутових умовах, у 30% в спілкуванні легко проявляється роздратованість, у 25% погіршилися відносини в родині (з чоловіком, дружиною), 15% погано розуміє як жити далі, у 90% з'явилося підвищене відчуття справедливості, 65% стало більш замкнутими, у 15% з'явилися гострі фобічні реакції тощо.

Далі було визначено гендерні особливості учасників бо-

йових дій за Методикою «Дослідження гендерних ролей» (за С. Бем). Так було встановлено, що у чоловічої статі переважає маскулінність (60%), на другому місці – яскраво виражена маскулінність (25%) і на третьому – фемінність (15%), при цьому андрогинність та яскраво виражена фемінність не були представлені (рис. 1). У жінок, учасниць АТО, на першому місці стоїть фемінність (60%), на другому маскулінність (25%) і на третьому місці представлена яскраво виражена фемінність (15%) (рис. 2).

Рис. 2. Показники розподілу гендерних особливостей у жінок експериментальної групи

Тобто, чоловіки, учасники бойових дій в більшій мірі проявляють маскулінні особливості гендеру, а жінки, учасниці бойових дій, фемінні, хоча як і для перших, так і для других притаманні деякі прояви протилежних якостей – незначної фемінності чоловіків (15%) та значно більшої маскулінності жінок (25%), які за припущенням можуть бути пов'язаними з умовами як виховання в сім'ї, так і з особливостями провідної діяльності обох статей, а саме – участі в бойових діях.

За методикою “Визначення індивідуальних копінг-стратегій” (за Е. Хаймом) чоловіки з яскраво вираженою маскулінністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні когнітивні, емоційні та поведінкові копінг-стратегії: ігнорування, збереження самовладання, дисиміляцію, придушення емоцій, протест, агресивність, відвернення, відступ, конструктивну активність, співпрацю (рис. 3, 5, 7).

Рис. 3. Показники розподілу когнітивних стратегій копіюючих-механізмів у чоловіків експериментальної групи

Чоловіки з маскулітністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні копіюючі-стратегії: проблемний аналіз, релігійність, установку власної цінності, емоційну розрядку, оптимізм, пасивну кооперацію, конструктивну активність, звертання, співпрацю.

Рис. 4. Показники розподілу когнітивних стратегій копіюючих-механізмів у жінок експериментальної групи

Чоловіки з фемітністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні копіюючі-стратегії: скорення, розгубленість, релігійність, додачу значення, установку власної цінності, покійрність, емоційну розрядку, оптимізм, компенсацію, альтруїзм.

Рис. 5. Показники розподілу емоційних стратегій копінг-механізмів у чоловіків експериментальної групи

Жінки з яраво вираженою фемінністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні копінг-стратегії: збереження самовладання, релігійність, додачу значення, покірність, пасивну кооперацію, оптимізм, альтруїзм, відвернення, співпрацю (рис. 4, 6, 8).

Рис. 6. Показники розподілу емоційних стратегій копінг-механізмів у жінок експериментальної групи

Жінки з фемінністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні копінг-стратегії: відносність, установку власної цінності, дисиміляцію, проблемний аналіз, емоційну розрядку, самозвинувачення, протест, звертання, компенсацію, співпрацю.

Рис. 7. Показники розподілу поведінкових стратегій копінг-механізмів у чоловіків експериментальної групи

Жінки з маскулінністю в своїй соціально-психологічній адаптації найчастіше використовують наступні копінг-стратегії: скорення, дисиміляцію, придушення емоцій, агресивність, протест, відступ, активне уникнення, компенсацію.

Рис. 8. Показники розподілу поведінкових стратегій копінг-механізмів у жінок експериментальної групи

За методикою “Виявлення ціннісних орієнтацій” (за М. Рокічем) у чоловіків та жінок з різними проявами фемінності та маскулінності маємо відповідні ієрархії термінальних та інструментальних цінностей, які між собою різняться [3].

Рис. 9. Показники прояву соціально-психологічної адаптації чоловіків експериментальної групи за гендерним розподілом

За методикою “Діагностика соціально-психологічної адаптації” (за К. Роджерсом – Р. Даймондом) отримані дані говорять про те, що більшість фемінних чоловіків мають більш стабільну адаптацію у порівнянні з яскраво вираженими маскулінними, або ж маскулінними чоловіками, про яку свідчать: адаптивність, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, внутрішній контроль, прагнення до відсутності домінування та нонконформізму, значно менші показники прагнення до втечі (ескапізму) (рси. 9).

Жінки ж з яскраво вираженою фемінністю мають стабільнішу адаптацію у порівнянні з фемінними, або ж маскулінними жінками, про яку свідчать: адаптивність, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, внутрішній контроль, прагнення до відсутності домінування та нонконформізму, але значно більші показники прагнення до втечі (ескапізму) у порівнянні з іншими жінками (рис. 10).

Рис.10. Показники прояву соціально-психологічної адаптації жінок експериментальної групи за гендерним розподілом

Висновки. Отже, отримані дані підтверджують нашу гіпотезу про те, що гендерні особливості чоловіків та жінок впливають певним чином на їх соціально-психологічну адаптацію до умов мирного життя, яка має також свої особливості прояву.

Список джерел:

1. Заїка В.М. Комплексний підхід до соціально-психологічної адаптації учасників антитерористичної операції в Україні / В.М. Заїка, О.С. Алієв // Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Полтава, 28 лютого 2017 р. – К.: Університет «Україна», 2017. – С. 3 – 7.
2. Заїка В.М. Проблеми та перспективи захисту прав учасників бойових дій в Україні в рамках їх соціально-психологічної адаптації до умов мирного життя / В.М. Заїка, Алієв О.С. // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції «Права людини в Україні: сучасний стан та механізм реалізації», (м. Полтава, 7 грудня 2016 р.). – Полтава. – 2016. – С. 425 – 431.
3. Заїка В.М. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій до умов мирного життя: гендерний аспект / В.М. Заїка, О.С. Алієв // Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 16-17 травня 2018 р. : у 3 т. Т. 1. – К.: Універси-

тет «Україна, 2018. – С. 49 – 60.

4. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження) / за заг. ред. Тамари Марценюк. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 80 с.
5. Шестопа І.А. Гендерні особливості професійної самореалізації особистості / І.А. Шестопа // Проблеми сучасної психології. – 2016. – Вип. 34. – С. 614 – 623.

@ Заїка Віталій, 2018.